
BM, BOSNA SOYKIRIMI VE KÜRESEL ADALET

UN, Bosnian Genocide and Global Justice

Cenap ÇAKMAK,* Cansu ATILGAN**

Öz:

Soğuk Savaş'ın sona ermesinden sonra uluslararası siyasi düzenin karşı karşıya kaldığı önemli sınavlardan biri olan Bosna'daki iç savaş ve savaş sırasında işlenen uluslararası suçların kovuşturulması ile ilgili sorunda BM, küresel adaleti sağlama konusunda oldukça başarısız bir sınav vermiştir. Çatışmaların başlamasından itibaren edilgen ve etkisiz bir tutum sergileyen BM, mahkemenin kurulması ve yargılamalar sırasında da bireylerin haklarını koruyucu bir politikadan çok siyasi dengeleri gözetten bir tutum içinde olmuştur. Savaş suçlularını yargılamak için kurulan mahkeme'nin öncü sayılabilecek kararlarında ise BM'nin değil gönüllü çalışan sivil toplum örgütlerinin önemli rolleri söz konusudur.

Anahtar Kelimeler: *Bosna soykırımı, BM, Güvenlik Konseyi, küresel adalet, sivil toplum örgütleri*

Abstract:

The United Nations has failed to effectively address the international crimes committed in the Former Yugoslavia during the civil war that broke out in early 1990s. The UN had a difficult test when it failed to both take effective measures to prevent the clashes and prosecute the perpetrators of the war crimes committed in the combat zone. The UN, which has remained passive and inactive during the conflict, paid particular attention to considering political balances rather than the pursuit of justice. To this end, it adopted a reluctant approach towards the International Criminal Tribunal (ICTY) set up to prosecute the war criminals in Former Yugoslavia. The success stories of this tribunal may be attributable to the indispensable role played by the non-state actors which remained committed to the collection of war crimes evidence from combat sites. Civil society actors also took an aggressive stance during the hearings before the Tribunal, which issued path-breaking rulings that gave a new direction to international criminal law.

Keywords: *Bosnian genocide, UN, Security Council, global justice, civil society organizations*

---

* Doç. Dr., Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü Öğretim Üyesi / Associate Professor at Department of International Relations at Eskişehir Osmangazi University.

** Araştırma Görevlisi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü / Research assistant at Department of International Relations at Eskişehir Osmangazi University.

GİRİŞ

Uluslararası Adalet Divanı'nın (UAD) Bosna soykırımı ile ilişkili olarak Sırbistan'ı aklayan tutumu uluslararası barış, istikrar ve güvenliği sağlama ve korumada birincil derecede yetkili ve sorumlu uluslararası kuruluş olan Birleşmiş Milletler'i (BM) bir kez daha tartışmaya açtı. Bir aydan fazla devam eden İsrail saldırılarına karşı cılız bir tepki dahi gösteremeyen BM bir kez daha yetersizlik, acizlik ve irade eksikliği ile suçlanırken UAD de çok sayıda uluslararası ceza hukukçusu tarafından eleştirildi. Özellikle 1990'ların başından itibaren uluslararası insani krizleri yönetme konusunda birçok kez test edilen, ancak hemen hemen hepsinde başarısız olduğu açık bir şekilde gözlenen BM'ye yönelik eleştiri ve suçlamaların bugün hem sayısı giderek artmakta hem de tonlarında belirgin bir sertleşme görülmektedir. BM'nin özellikle kitlesel ölümlerin yoğun olarak yaşandığı insani krizleri önleme ya da çözme konusunda inisiyatif geliştirememesi bu örgütün meşruiyetinin ve varlık sebebinin sorgulanmasına dahi neden olmaktadır. Bu sorgulamanın çok basit ve açık, ama bir o kadar da geçerli bir nedeni var: uluslararası toplumun vicdanını derinden yaralayan küresel olaylara da müdahale etmeyecekse BM'nin var olması için geriye hangi neden kalmaktadır?

Belirtmek gerekir ki BM'nin acizliği sadece uluslararası krizleri önleyememe ya da bu tür krizleri durduramama ile sınırlı değildir. İkili ya da çok taraflı ihtilafları çözüme kavuşturmada çoğu kere neredeyse hiçbir katkı sağlayamayan BM, bu ihtilafların silahlı çatışmalara dönüşmesi ve bu çatışmalarda çok sayıda sivilin ölmesi durumunda adeta felç olmaktadır. Ama bunlardan belki de daha önemlisi, şimdiye kadar kısmen başarılı gibi gözüktüğü sıcak çatışmalar sonrası yargılamalar konusunda da BM aslında görüldüğünden çok daha kötü bir karneye sahiptir. Oldukça tartışmalı ve henüz herkesçe kabul edilen bir tanımlı yapılamamış olan saldırı suçu bir tarafa, haklarında çok sayıda uluslararası hukuki düzenleme bulunan soykırım, insanlığa karşı suçlar ve savaş suçları gibi uluslararası suçların faillerini yargılama ve cezalandırmada bugüne kadar BM'nin sergilemiş olduğu tavır tatminkâr olmaktan oldukça uzaktır.

Hiç şüphe yok ki Bosna'da olan bitenler, BM'nin insani krizleri yönetmede başarısız kaldığı örneklerin ilki olmasa da en önemlisidir. Bosna'daki katliamlar ana hatları ile de olsa hemen hemen herkesçe bilinmektedir. On binlerce Müslüman, Sırlar tarafından öldürülmüş, çok sayıda Müslüman kadına sistematik bir şekilde tecavüz edilmiştir. Eski Yugoslavya'da işlenen suçların faillerini yargılamak için kurulan Uluslararası Ceza Mahkemesi tecavüzün Müslümanları aşağılamak için bir yöntem olarak sistematik bir şekilde kullanıldığını ortaya koymuştur. Yine çatışmalar sırasında çok sayıda Müslüman yaşadıkları yerleri terk etmek zorunda bırakılmıştır.

Bütün bunlar olurken çatışmaları durdurmak adına BM kayda değer çok az şey yapmış, yapılanlar da mağdurların durumunu daha da kötüleştirmiştir. Bosna-Hersek'e uygulanan silah ambargosundan büyük ölçüde Müslüman Boşnaklar zarar görmüştür. BM'nin etkin müdahalesi ise tam da Müslümanların toparlandığı anda gelmiştir. Bu müdahalenin sonunda dayatılan çözüm ile Sırlar büyük ölçüde

özerk bir cumhuriyet (Republika Srpska-Bosna Hersek Federasyonu'nu oluşturan iki özerk bölgeden biri) sahibi olmuşlardır. Sonrasında ise bununla yetinmeyen Sırp lar, bağımsızlık taleplerini yüksek sesle dile getirmektedirler.

Böylece iç savaşa müdahale etmeyerek katliam kampanyasının tırmanmasına göz yummuş BM, diğer taraftan dolaylı da olsa Sırp ları adeta ödüllendirmiştir. Yeni dünya düzeni ya da düzensizliği Somali, Ruanda, Kosova, Afganistan ve Irak gibi devletlerde olduğu gibi Bosna'da da çok önemli deneyimler kazandırmıştır. Uluslararası müdahalenin yoğunluğu ve amacı değişmiştir. Artık, klasik barış koruma teknikleri işlememektedir. İnsani nedenler, acımasız jeopolitik mantık ve artan çıkarlarla çatışma sonrası devlet ve toplumların yeniden inşası söz konusudur.¹ Bu durum ilerleyen süreçte kendisini göstermiştir.

Siyaseten büyük bir hayal kırıklığına neden olsa da BM'nin Savaş Suçları Mahkemesi'ni kurması ve bu Mahkeme'de Bosna'da yaşanan etnik temizliğin sorumlularından en azından bazılarının yargılanması oldukça önemli görülebilecek bir adım olmuştur. Ama görünüşte ve resmîyette bu Mahkeme BM'nin inisiyatif ile kurulmuşsa da, denilebilir ki Mısır asıllı dünyaca ünlü uluslararası ceza hukuku profesörü M. Cherif Bassiouni'nin önderliğindeki sivil girişim ve çabalar olmasaydı "Sırp kasabı" Miloseviç'in ve diğer savaş suçlularının Lahey'deki Mahkeme'nin sanık sandalyesine oturması belki de hiç mümkün olmayacaktı.

1. BM VE ESKİ YUGOSLAVYA'DA İŞLENEN ULUSLARARASI SUÇLAR

Eski Yugoslavya topraklarındaki trajedi 1991 yılının başlarında, Yugoslavya Cumhuriyeti'nin dağılmasından kısa bir süre sonra başlamıştır. Çok kısa bir süre içinde dağılma süreci tehlikeli bir yönetime girmiş ve milyonlarca insanın güvenliğini etkiler bir hale bürünmüştür. İç savaş sırasında özellikle Sırp lar tarafından işlenen ve sıradan öldürmeden işkence ile öldürmeye, zorla göç ettirmeden sistematik tecavüzlere kadar değişen suçların varlığı oldukça belirgin idiyse de uluslararası camia uzunca bir süre çatışmalara müdahale etmemeyi tercih etmiştir. Özellikle konuya bir Avrupa meselesi olarak yaklaşan Avrupa devletleri ABD'nin toplu kıyımlara müdahil olmasını istememiştir.¹ Bu nedenle bazı Avrupa devletleri sorunu çözmek adına bazı adımlar atmıştır. Ancak bu teşebbüsler geride sadece hayal kırıklığı bırakmıştır.

Nihayetinde BM Güvenlik Konseyi soruna müdahil olmaya karar vermiştir. Zira sorunun çözümsüz kalmaya devam etmesi küresel barış ve güvenliği koruma rolünü üstlenen örgütün imajını ciddi anlamda zedeleyebilir ve meşruiyetini olumsuz etkileyebilirdi. 25 Eylül 1991 tarihinde Konsey, problemin ciddiyetini kabul etmiş ve durumun bu şekilde devam etmesinin uluslararası barış ve güvenliğe tehdit olduğu yönündeki endişesini ifade etmiştir.² Her ne kadar Avrupa devletlerinin girişimlerini desteklese de Konsey ayrıca bütün devletlerin, Yugoslavya'da barış

¹ Avrupa devletleri Bosna'daki olayları görmezden gelememişlerdi zira toplu kıyımlar basın ve yayın yolu ile bütün dünyada bilinir hale gelmişti. Bryan F. MacPherson, "Building an International Criminal Court for the 21st Century," *Connecticut Journal of International Law* 13, No. 1, (1998): 13.

² BM Güvenlik Konseyi Kararı S/RES/713 (1991).

ve istikrar sağlanması amacı ile genel ve tam bir ambargo uygulaması gerektiğine karar vermiştir. Bu ambargoya göre Konsey'in aksi kararı olmadıkça savaştan taraflara silah ve askeri mühimmat satışı yasaklanmaktaydı.³

Ancak bu girişim çatışmayı sona erdirmeye yetmediği gibi şiddetin derecesini de azaltmamıştır. Bu nedenle Konsey bir adım daha atarak savaştan taraflara 1949 tarihli Cenevre Sözleşmeleri hükümlerini gözetmek zorunda olduklarını hatırlatmıştır. Konsey ayrıca Sözleşmelerin vahim ihlalleri anlamına gelecek suçları işleyenlerin bunların emirlerini verenlerin bireysel olarak sorumlu olacakları uyarısında da bulunmuş, uyarı işe yaramamıştır.⁴ Çok sayıdaki güvenilir raporun gösterdiğine göre katliamlar ve toplu kıyımlar devam etmiş ve uluslararası insancıl hukukun en temel kuralları bile sıklıkla ihlal edilmiştir. 13 Ağustos 1992 tarihinde Konsey "etnik temizlik" kampanyasına işaret etmiş ve eski Yugoslavya topraklarındaki ihlalleri şiddetle kınamıştır.⁵ Aynı kararda BM Güvenlik Konseyi ayrıca çatışmadaki bütün tarafların, eski Yugoslavya'daki ilgili aktörlerin ve Bosna Hersek'teki bütün askeri güçlerin bu karar hükümlerine uymak zorunda olduklarını da karara bağlamıştır. Konsey, bu karara uyulmadığı takdirde Konsey'in BM Statüsü'nün Beşinci Bölümünde ifade edilen ilave önlemlere başvurabileceğini ima etmiştir.⁶

BM Güvenlik Konseyi 6 Ekim 1992 tarihinde bir Uzmanlar Komisyonu (Commission of Experts) kurulmasına karar vermiştir. Kurulması öngörülen Komisyon iç savaş sırasında işlenen katliamları araştırma ve bunlarla ilgili delil toplama ile görevlendirilmiştir.⁷ Bu amaçla görevlendirilen Komisyon'un görevi ilgili BM Güvenlik Konseyi kararında şu şekilde ifade edilmiştir:

BM Güvenlik Konseyi, Genel Sekreter'den, acil olarak, Konsey'in 771 (1992) sayılı kararına ve de işbu karara binaen sunulan bilgileri inceleme ve analiz etmek için tarafsız bir Uzmanlar Komisyonu kurulmasını istemektedir. Bu Komisyon, sunulan bilgiler ile birlikte, kendi çaba ve araştırmaları neticesinde elde edeceği ya da başka kişi veya kurumlardan gelen bilgileri de inceleme yetkisinde olacak ve bu bilgiler ışığında, Eski Yugoslavya topraklarında Cenevre Sözleşmeleri'nin ve diğer uluslararası insancıl hukuk kurallarının ihlal edilip edilmediği konusunda Genel Sekreter'e ulaştığı sonuçları iletacaktır.⁸

Uzmanlar Komisyonu'nun çalışmaları sonucunda 65.000 sayfalık belge, 300 saatlik video kaydı ve 3.300 sayfalık analiz raporları toplanmıştır.⁹ Bu bilgiler Komisyon'un hazırlamış olduğu Nihai Rapor¹⁰ eklenmiş ve daha sonra kurulan Mahkeme sav-

³ A.g.e., para 6.

⁴ BM Güvelik Konseyi Kararı S/RES/764 (1992), para. 10.

⁵ BM Güvenlik Konseyi Kararı S/RES/771 (1992), para. 2.

⁶ A.g.e., para. 7.

⁷ BM Güvenlik Konseyi Kararı S/RES/780 (1992).

⁸ A.g.e., para. 2.

⁹ Cherif Bassiouni, "From Versailles to Rwanda in Seventy-Five Years: The Need to Establish a Permanent International Criminal Court," *Harvard Human Rights Journal* 10, No.10 (1997): 40.

¹⁰ Final Report of the Commission of Experts Established pursuant to Security Council Resolution 780 (1992).

cısına ulaştırılmıştır.

Ancak BM çerçevesinde kurulmuş olmasına rağmen Komisyon'un kolay çalışmadığını belirtmek gerekir. Her şeyden önce Komisyon, saha çalışması için gerektiği halde BM'den herhangi bir finansal destek alamamıştır. Sonuç da çalışmalarını tamamlamak için başka kaynaklar aramak zorunda kalmıştır. Komisyon, raporunu hazırlarken Komisyon'a başkanlık eden Cherif Bassiouni'nin çalıştığı DePaul Üniversitesi'ndeki Uluslararası İnsan Hakları Enstitüsü (The International Human Rights Law Institute-IHRLI) tarafından sağlanan bilgi ve belgelere dayanmak zorunda kalmıştır.¹¹ Genel hatları ile Komisyon'un hazırladığı rapor şu sonuçlara ulaşmıştır:

Komisyon'a ulaşan raporlar ve yine Komisyon'un yaptığı araştırmalar bu çatışmadaki kurban sayısının oldukça fazla olduğunu göstermektedir. İşlenen suçlar son derece korkunç ve vahşidir. Komisyon her raporu doğrulayabilecek durumda değildir. Ancak işlenen vahşetin büyüklüğü son derece açıktır.

Komisyon, Cenevre Sözleşmeleri'nin ve diğer uluslararası insancıl hukuk kurallarının ağır bir şekilde ihlal edildiği bilgi ve delillerine ulaşmıştır; bu bilgi ve deliller, Uluslararası Mahkeme'nin Savcılık makamına ulaştırılmıştır.

... "Etnik temizlik" uygulamaları, cinsel saldırı ve tecavüz bazı taraflarca öylesine sistematik bir şekilde sürdürülmüştür ki bunların önceden planlanmış bir politikanın ürünü olduğu açıktır. Bu tür suçların işlenmesini önlemedeki sürekli başarısızlık ve bu suçların faillerini kovuşturma ve cezalandırmadaki sürekli başarısızlık da bir ihmâl politikasının varlığını açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Bunun anlamı da üst sorumluluğunun dik-kate alınabilir olmasıdır.¹²

Komisyon'un çalışmaları gerçek bir başarı ile sonuçlanmıştır. Ancak Komisyon üyeleri ve çalışanları sahada çalışmalarını sürdürürken Komisyon'un varlığı siyasi bir çözüm için tehdit olarak algılanmıştır. Özellikle ABD ve AB, siyasi bir çözüme taraftar olmaları nedeni ile Komisyon'un etkinliğinden rahatsız olmuştur. Komisyon'un topladığı bilgi ve deliller, uluslararası bir ceza mahkemesi tarafından kovuşturulması gereken suçların işlendiğini açık bir şekilde ortaya koyduğu için suç failleri ile müzakere etme olanağı ortadan kalkmış olacaktır. Bu nedenle Komisyon'un çalışmalarını sona erdirmek siyaseten gerekli görülmüştür.¹³ Sonraki dönemde Güvenlik Konseyi, Komisyon'un çalışmasını sona erdirmemişse de,¹⁴ etkili bir şekilde çalışmasını engelleme adına çeşitli şekillerde engellemelerde bulunmuştur. Bu engellemeyi sağlayan "önlemleri" Komisyon'un başkanı olarak

¹¹ Bassiouni, "From Versailles to Rwanda", 41.

¹² A.g.e., Bölüm V. "General Conclusions and Recommendations."

¹³ Bassiouni, "From Versailles to Rwanda", 41.

¹⁴ BM Güvenlik Konseyi Kararı S/RES/827 (1993). Bu kararda Konsey, Komisyon'un çalışmalarına devam etmesi gerektiğini ifade etmiştir.

birinci elden yaşayan ve tecrübe eden Bassiouni şu şekilde ifade etmiştir:

Bazı daimi üyelerin emri–veya en azından desteği–ile idari bir karar alınarak yasal çalışmanın sonlandırılması istendi. Buna uygun olarak Komisyon’un başkanına, Komisyon’un çalışmalarını 30 Nisan 1994 tarihine kadar sonlandırılmasını isteyen idari bir tebligat gönderildi. Komisyon’un görevi sona erdirildiğinde hala 250.000 Amerikan doları parası vardı ve üstelik nihai raporunu hazırlamamıştı. 30 Nisan ile 31 Aralık 1994 tarihleri arasında Başkan nihai rapor ve eklerini tamamladı ve akabinde hazırlanan çalışmaların Birleşmiş Milletler tarafından yayımlanmasını görmek için Temmuz 1995’e kadar çalıştı.¹⁵

Güvenlik Konseyi’nin –ya da en azından bazı üyelerinin- Komisyon’un çalışmalarını niçin sona erdirmek istedikleri çok açık değildir. Konsey’in, Eski Yugoslavya topraklarında işlenen vahşet sorununa eğilmek üzere uluslararası bir ceza mahkemesi kurmaya karar vermesi bu soruyu daha da anlamlı hale getirmektedir. Komisyon’un ara raporunu sunmasından kısa bir süre sonra,¹⁶ 808 (1993) sayılı kararı ile Konsey, 1991 yılından beri eski Yugoslavya’da işlenen suçların faillerinin kovuşturulması amacı ile uluslararası bir ceza mahkemesi kurulmasına karar vermiştir.¹⁷

Bu karar çerçevesinde BM Genel Sekreteri’nden, altı gün içinde, kararda öngörülen uluslararası bir mahkemenin kurulabilmesi ile ilgili bir raporu Konsey’e sunması istenmiştir.¹⁸ Karara istinaden Genel Sekreter istenilen raporu hazırlamıştır; raporda Genel Sekreter, mahkeme Statüsü’nün içeriği ile ilgili detaylı ve geniş bilgiler vermiştir.¹⁹ Genel olarak Genel Sekreter’in teklifi, BM Güvenlik Konseyi’nin, BM Statüsü’nün Beşinci Bölümü’ne uygun olarak uluslararası barış ve güvenliğe yönelik tehditler ile ilgili görevi çerçevesinde yetkisini kullanarak bir uluslararası ceza mahkemesi kurması gerektiği tavsiyesini içermektedir.²⁰ Genel Sekreter’in sunmuş olduğu teklifi Güvenlik Konseyi değişiklik yapmadan kabul etmiş ve 827 sayılı karar ile mahkemeyi kurmuştur.²¹ İlgili karara göre devletlerin tam bir işbirliği içinde olması şartı getirilmiştir.²² Karar çerçevesinde Güvenlik Konseyi hem devletler hem de hükümetler arası kuruluşlardan kurulacak olan uluslararası mahkemeye her türlü destek ve katkıyı vermelerini istemiştir.²³ Mahkeme 25 Mayıs 1993 tarihinde faaliyete başlamıştır.²⁴ Kısa bir süre sonra 25

¹⁵ Bassiouni, “From Versailles to Rwanda”, 42.

¹⁶ Interim Report of the Commission of Experts Established pursuant to Security Council Resolution 780 (1992).

¹⁷ BM Güvenlik Konseyi Kararı S/RES/808 (1993).

¹⁸ A.g.e., Giriş.

¹⁹ Report of the Secretary-General pursuant to paragraph 2 of Security Council Resolution 808 (1993), U.N. Doc. S/25704 (1993).

²⁰ A.g.e.

²¹ BM Güvenlik Konseyi Kararı S/RES/827 (1993).

²² A.g.e., para. 4.

²³ A.g.e., para. 5.

²⁴ Ancak belirtmek gerekir ki mahkemenin kurulması o kadar kolay olmamıştır. Mahkemenin kurulması kararının alınması sırasında oldukça sert tartışmalar yaşanmıştır. Özellikle muhalif üyeler mahkemenin

Eylül 1993 tarihinde yargıçlar seçilmiş ve 15 Ağustos 1994 tarihinde Mahkeme savcısı göreve başlamıştır.²⁵

Statü'nün birinci maddesine göre söz konusu Mahkeme, 1991 yılından itibaren eski Yugoslavya topraklarında işlenen ve uluslararası insancıl hukuk kurallarına göre suç sayılan fiilleri yargılama yetkisine sahip olacaktır.²⁶ Statü'ye göre sadece sıradan bireyler değil devlet başkanları dâhil olmak üzere üst düzey yöneticiler de Mahkeme'nin yargı yetkisine giren suçlar ile ilgili olarak yargılanabilecektir.²⁷ Genel anlamda Mahkeme'nin yargı yetkisi Cenevre Sözleşmeleri çerçevesinde belirlenmiştir.²⁸ Bunun yanı sıra Mahkeme ayrıca savaş hukuku kurallarının ihlali,²⁹ soykırım³⁰ ve insanlığa karşı suçlar³¹ ile ilgili olarak da kovuşturma ve yargılama yetkisine sahip olacaktır. Mahkeme ulusal mahkemeler ile birlikte paralel yargı yetkisine sahip olacaktır.³² Bununla birlikte Uluslararası Mahkeme'nin ulusal yargı organlarına göre daha üstün olacağı kabul edilmiştir.³³

Yine Statü'ye göre, Mahkeme'nin yargı yetkisine giren suçların failleri ile ilgili olarak araştırma ve kovuşturma yetkisine sahip olacak bağımsız bir savcı atanacaktır.³⁴ Savcı bağımsız hareket edecek ve görevlerini yerine getirirken Mahkeme'den ayrı bir organ olacaktır. Savcının bağımsızlığı, kendisinin herhangi bir hükümet ya da başka bir kaynaktan talimat alamayacağı hükmü ile güçlendirilmiştir.³⁵ Ancak savcının Güvenlik Konseyi tarafından atanacak olması³⁶ bağımsızlığı ile ilgili kuşku ve eleştirilere neden olmuştur.

Bununla birlikte Mahkeme savcısına oldukça geniş yetkiler tanınmıştır. Statü'ye göre savcı soruşturma başlatma hakkına sahip olduğu gibi bir konuda harekete

---

kurulmasının siyasi çözüm ihtimalini ortadan kaldıracığını öne sürerken bazı üyeler de mahkemenin Güvenlik Konseyi'nin değil Genel Kurul'un kontrolünde kurulması üzerinde durmuştur. Daha geniş ayrıntı için bakınız; Bassiouni, "From Versailles to Rwanda in Seventy-Five Years: The Need to Establish a Permanent International Criminal Court," sf. 44.

²⁵ Mahkeme'nin yargılama süreçlerinin gerek teknik gerek hukuki gerekse siyasi boyutları ile ilgili çok sayıda akademik çalışma yapılmıştır. Bu konuda özellikle bakılabilecek kaynaklar şunlardır: George H. Aldrich, "Jurisdiction of the ICTY," *American Journal of International Law*, Cilt 90, No. 1, (1996): 64-69; Louise Arbour, "The International Tribunals for Serious Violations of International Humanitarian Law in the Former Yugoslavia and Rwanda," *McGill Law Journal*, Cilt 46, No. 1, (2000): 195-201; Louise Arbour ve Aryeh Neier, "History and Future of the International Criminal Tribunals for the Former Yugoslavia and Rwanda," *American University International Law Review*, Cilt 13, No. 6, (1998): 1495-1508; M. Cherif Bassiouni and Peter Manikas, *The Law of the International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia* (Irvington-on-Hudson, NY: Transnational Publishers, 1996); Morten Bergsmo, "International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia: Recent Developments," *Human Rights Law Journal*, Cilt 15 (1994): 405-410.

²⁶ The Statute of the International Tribunal, annexed to Report of the Secretary-General pursuant to paragraph 2 of Security Council Resolution 808 (1993), Md. 1.

²⁷ A.g.e., Madde 7.

²⁸ A.g.e., Madde 2.

²⁹ A.g.e., Madde 3.

³⁰ A.g.e., Madde 4.

³¹ A.g.e., Madde 5.

³² A.g.e., Madde 9(1).

³³ A.g.e., Madde 9(2).

³⁴ A.g.e., Madde 16(1).

³⁵ A.g.e., Madde 16(2).

³⁶ A.g.e., Madde 16(3).

geçmek için yeterli neden olduğuna karar verme yetkisine sahiptir.³⁷ Savcının yetkileri arasında ayrıca şüphelileri, mağdurları ve tanıkları sorgulamak ve saha araştırması yürütmek ve bilgi toplamak da yer almaktadır.³⁸ Ayrıca Mahkeme savcısı, gerçekler ve zanlılara yönelik suçlamaları içeren bir iddianame hazırlayabilecektir.³⁹ Ancak bu iddianame ilk olarak Yargılama Dairesi'nin incelemesine sunulacaktır. Bu noktadan sonra harekete geçmek, Savcı tarafından sunulan iddianamenin ilgili daire tarafından onayına bağlı olacaktır.⁴⁰

Statü'ye göre Mahkeme'nin mahkûmiyet kararları Yargılama Dairesi'ndeki yargıların çoğunluğu tarafından alınabilecektir.⁴¹ Her ne kadar Mahkeme uluslararası nitelikte ise de Statü'ye göre suçlulara verilecek cezalar eski Yugoslavya mahkemelerindeki genel uygulama göz önüne alınarak belirlenecektir.⁴² Hüküm giymiş kişilerin affedilebileceği ihtimalinin de⁴³ Statü'de yer alması önemli bir eksikliktir.

Bununla birlikte Statü'nün uluslararası ceza hukukunda önemli bir aşamayı temsil ettiği bir gerçektir. Kısmen de olsa Mahkeme ve Statüsü savaş suçlarını işleyen ve uluslararası hukuk normlarını hiçe sayan bireylerin yargılanmaması uygulamasını sona erdirmiştir. Özellikle diplomatik bağışıklık gerekçesi ile geniş bir hukuki korumaya alınmış olan devlet başkanlarının Mahkeme tarafından yargılanabileceği gerçeği önemli bir gelişme olmuştur. Mahkeme'nin kurulması, artık devlet başkanlarının sorumlu tutulup tutulmayacakları sorusunun geride kalmasına işaret etmektedir. Mahkeme'nin kurulması ile birlikte artık sadece devlet başkanlarının sorumlu tutulabileceklere tartışma konusu haline gelmiştir.⁴⁴ Bu çerçevede Sırbistan Devlet Başkanı Slobodan Miloseviç'in Mahkeme tarafından eski Yugoslavya'da işlenen suçlar nedeni ile sorumlu tutulması ve yargılanmış olması hiç şüphesiz en önemli ve belirgin örnektir. İnsanlığa karşı suçlar, savaş suçları ve Bosnalı ve Kosovalı Müslümanlara karşı soykırım suçu işlemekle itham edilen Miloseviç, ülkesini ABD ve NATO'nun yasa dışı müdahalelerine karşı koruduğunu ileri sürmüştür.⁴⁵ Mahkeme'nin yargılama süreci ve gerçekleştirilmiş eylemler değerlendirildiğinde bu söylemler yersiz savlar olarak kalmış, Miloseviç'in söz konusu suçları işleyen bir birey olarak yargılanması büyük bir adım olarak süreçte yerini almıştır.

Bu başarılarına karşın Mahkeme'nin çok önemli eksiklikleri olmuştur. Bu eksikliklerin ortaya çıkmasında siyasi endişeler önemli rol oynamıştır. Siyasi dengelerin göz önünde bulundurulması Mahkeme'ye bakışı etkilemiş ve daha verimli olabileceken Mahkeme'nin kısmen de olsa etkisiz kalmasına neden olmuştur. Bu çerçevede belirtilmesi gereken en önemli eksiklik Mahkeme'nin BM Güvenlik Konseyi'nin kontrolünde kurulmuş olmasıdır. Bilindiği gibi Güvenlik Konseyi, kendi çıkar ve gündemlerini dikte etmeye çalışan büyük güçlerin müzakereleri-

³⁷ A.g.e., Madde 18(1).

³⁸ A.g.e., Madde 18(2).

³⁹ A.g.e., Madde 18(4).

⁴⁰ A.g.e., Madde 19(1).

⁴¹ A.g.e., Madde 23(2).

⁴² A.g.e., Madde 24(1).

⁴³ A.g.e., Madde 28.

⁴⁴ "Bringing Justice to the Former Yugoslavia the Tribunal's Core Achievements," <http://www.un.org/icty/cases-e/factsheets/achieve-e.htm>.

⁴⁵ Michael Byers, "Soykırımdan Son Kırma, Savaş Hukuku", (İstanbul: Detay Yayıncılık, 2007), 182.

ni sürdürdükleri siyasi bir organdır. Genel bir kural olarak, yargı organı olan bir Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin siyasi etki ve diğer dış baskılardan uzak olması gerekirken söz konusu Mahkeme'nin BM Güvenlik Konseyi'nin kontrolüne verilmiş olması önemli bir eksiklik olarak görülmelidir.

Teoride Mahkeme'nin bağımsızlığı bağımsız bir savcılık makamının ihdas edilmesi ile sağlanmıştır. Mahkeme'nin statüsü açık bir şekilde savcının yetkilerini siyasi bir baskı olmadan kullanacağını ifade etmektedir. Her ne kadar bazı statü maddeleri savcının bağımsızlığını bir kez daha vurgulasa da savcının BM Güvenlik Konseyi tarafından atanması Mahkeme'nin adil niteliği ile ilgili kuşkulara yol açmıştır.

Mahkeme'nin finansal olarak Güvenlik Konseyi'ne bağımlı olmaması Mahkeme'nin Konsey'in etkisi ile hareket etmeyeceğinin bir güvencesi olarak ileri sürülmektedir. Statü'nün 32. maddesine göre Mahkeme'nin masrafları, BM Tüzüğü'nün 17. maddesi çerçevesinde BM'nin düzenli bütçesinden karşılanacaktır.⁴⁶ Her ne kadar ilk bakışta bu düzenleme Mahkeme'nin bağımsız olduğu intibasını uyandırsa da tartışmaya açıktır. Bassiouni'ye göre aslında tam tersi bir düzenlemeye ihtiyaç vardı:

Eğer Güvenlik Konseyi, Mahkeme'yi kendi barışı koruma bütçesi çerçevesinde finanse etmiş olsaydı Mahkeme Genel Kurul'un çok çetrefilli bütçe prosedürlerinden geçmek zorunda kalmayacaktır. O dönemde Genel Kurul'un bütçesi oldukça düşüktü ve neticede başlangıçtan itibaren Mahkeme yetersiz finanse edilmiştir. BM Genel Merkez personelinin Mahkeme üzerindeki idari ve finansal kontrolü, personel, seyahat ve şahitlerin korunması ile ilgili önemli kararların New York'un inisiyatifine bırakılmasına neden olmuştur. Bütün bu düzenlemeler Mahkeme'nin çalışmalarını, özellikle soruşturma ve kovuşturma kapsamındaki çabalarını engellemiş, geciktirmiş ve karmaşıklaştırmıştır.⁴⁷

Daha da önemlisi, kuruluşundan itibaren mahkeme yaklaşık bir yıl boyunca etkin hale gelmeden varlığını sürdürmek zorunda kalmıştır. Mahkeme, ancak savcının resmen atandığı 1995 yılında faaliyete başlamıştır. Konsey'in sorunu ele alması için zaten oldukça uzun bir zaman geçmişti. Katliamların henüz 1991 yılında başlamış olduğu düşünüldüğünde Konsey'in 1993 yılında ilk kez ciddi bir biçimde soruna eğilme iradesi göstermiş olması aslında Konsey'in olaylara ilgisiz kaldığını açık bir şekilde göstermektedir.

Mahkeme ile ilgili bir başka eksiklik de ne Sırbistan ve Karadağ hükümetinin ne de Bosnalı Sırp geçici hükümetinin Mahkeme'nin yetkisini kabul et-

⁴⁶ The Statute of the International Criminal Tribunal for Former Yugoslavia, Madde 32.

⁴⁷ Bassiouni, "From Versailles to Rwanda", 44.

miş olmasıdır. Beklendiği üzere iki taraf da soruşturma ve kovuşturma konusunda Mahkeme ile işbirliğini reddetmiştir.⁴⁸ Ancak Güvenlik Konseyi'nin açık kararlarına rağmen bu resmi kurumların işbirliğini reddeden tutum ve politikalarına karşı herhangi bir önlem alınmış değildir. Bu kayıtsızlık neticesinde de bir kez daha siyasi çözüm arayışı adalet arayışına galip gelmiştir.⁴⁹

2. MAHKEME'NİN BAŞARISININ DEĞERLENDİRİLMESİ

Eski Yugoslavya'da işlenen savaş suçlarının faillerinin yargılanması için kurulan Mahkeme hiç şüphe yok ki birçok açıdan, ama özellikle uluslararası ceza hukukunun gelişimine yaptığı katkı sayesinde büyük önem taşımaktadır. Bununla birlikte Mahkeme'nin başarısının sınırlı düzeyde kaldığını söylemek mümkündür. Ancak bu sınırlı başarı –ya da başarısızlık– Mahkeme'nin kendisinden ya da Mahkeme'nin etkinliği için uğraşan ve büyük bir kısmını sivil toplum örgütlerinin oluşturduğu aktörler kümesinin yetersizliğinden değil, BM'nin bu coğrafyadaki soruna yeterince eğilmemesinden kaynaklanmıştır. Mahkeme'nin katkılarında devlet dışı aktörlerin önemli rolü varken Mahkeme'nin yetersizliğinde BM'nin ve BM'yi yönlendiren büyük güçlerin etkili olduğu göze çarpmaktadır.

2.1. Mahkeme'nin Yetersizliği ve BM

Mahkeme, BM Güvenlik Konseyi'nin BM Şartı Beşinci Bölüm'de yer alan yetkilerine göre kurulmuş olsa da Konsey, devletlerin Mahkeme ile ilgili yükümlülüklerini yerine getirmemeleri konusunda bir şey yapmamıştır. İşbirliği yapmayan ve aranan zanlıları Mahkeme'ye teslim etmeyen ve bu yükümlülüklerine uymayan devletlere yönelik olarak bu yetkiler çerçevesinde yaptırımlar uygulanması gerekirken BM bu yola başvurmamıştır.⁵⁰

Mahkeme'nin kurulmuş olması çatışmayı önleyemediği gibi çatışmanın şiddetinde de bir değişikliğe neden olmamıştır. Hatta Mahkeme'nin kurulmasından sonra silahlı çatışmanın daha da şiddetlendiği bile iddia edilmiştir.⁵¹ Mahkeme'de yargılanan zanlıların sayısı aslında çatışmalarda doğrudan yer alan ve Mahkeme yargısına giren suçları yoğun bir şekilde işleyenlerin ancak çok küçük bir kısmını oluşturmuştur. Daha da önemlisi, haklarında iddianame hazırlananların önemli bir kısmı, özellikle üst düzey askeri ve siyasi sorumluların büyük bir çoğunluğu hiçbir zaman mahkeme önüne çıkarılamamıştır. Hatta suçluların mahkeme önüne çıkarılma şans ve ihtimalinin piyango kazanma ihtimalinden bile daha küçük olduğu öne sürülmüştür.⁵²

Mahkeme'nin kurulmasından uzunca bir süre geçmesine rağmen Mahkeme'nin etkisizliğini de dikkate alan Milosevic bu sefer Kosova topraklarında Bosna'dakine benzer katliamlara öncülük edebilmiştir. Eski Yugoslavya'da savaş suçları ve diğer suçları işleyenler, savaş kurallarından haberdardı; ancak bunlar, yaptıklarının temelde yanlış olmadığı düşüncesindeydiler. Topyekûn bir savaşın içinde oldukla-

⁴⁸ A.g.e., 45.

⁴⁹ A.g.e.

⁵⁰ A.g.e., 46.

⁵¹ Michael L. Smidt, "The International Criminal Court: An Effective Means of Deterrence?" *Military Law Review* 167, No.1 (2001):188.

⁵² A.g.e.,189.

rını düşünen taraflar siviller ile savaşımlar arasındaki hatlara itibar etmemişlerdir. Çatışmayı bir ölüm kalım mücadelesi gören ve daha çok bu motifle etnik temizlik yapan savaş suçluları, Slobodan Milosevic hakkında iddianame hazırlanmasından sonra bile sistemli bir şekilde suç işlemeye devam etmişlerdir. Bir başka deyişle, Mahkeme'nin kovuşturmasına maruz kalma ihtimali bile suçluları suç işlemekten caydırmamıştır.⁵³

Mahkeme'nin etkisizliğinin en temel nedeni Mahkeme'yi kuran BM Güvenlik Konseyi kararının eksik oluşudur. Her ne kadar Konsey kararı devletlerin işbirliğini gerektiriyor gibi görünse de bir işbirliği çerçevesi ve mekanizması, ama en önemlisi de işbirliği yapma yükümlülüğünü yerine getirmeyen devletlere yönelik bir yaptırım çerçevesi belirlemediği için, karar ile kurulan Mahkeme de yetersiz kalmıştır.

BM Güvenlik Konseyi kararındaki açık ifadeye rağmen devletler kurulan Mahkeme ile işbirliği içine girmemiştir.⁵⁴ İşbirliği yapmama eğilimi kendini özellikle savaş suçlusu zanlılarının Mahkeme önüne bir türlü çıkarılmaması gibi bir sonuç doğurmuştur. Örneğin 2000'li yıllarda bile Mahkeme tarafından aranan ve haklarında iddianame düzenlenmiş otuzdan fazla savaş suçu zanlısı Bosna Hersek'i oluşturan federal devletlerden biri olan Sırp Özerk Cumhuriyeti (Republika Srpska) ya da Sırbistan'da serbestçe dolaşabilmiştir.⁵⁵ Güvenlik Konseyi'nin açık kararlarına ve Dayton Anlaşması hükümlerine rağmen bu iki siyasi birimin yöneticileri de haklarında iddianame düzenlenmiş olan zanlıları Mahkeme'ye teslim etmekte direnmiştir.⁵⁶

Bu kayıtsızlığın sonucunda da aslında Mahkeme tarafından yargılanması gereken çok sayıda zanlı serbestçe dolaşabilmiştir. Birçok savaş suçu zanlısı yakalanmadığı gibi yakalananlar da Mahkeme'nin kurulmasından uzunca bir süre sonra Mahkeme önüne çıkarılabilmektedir. Örneğin Bosna'daki etnik temizliğin elebaşlarından Klasnic ancak 3 Nisan 2000 tarihinde Bosna-Hersek'teki Stabilizasyon Gücü'ne (Stabilization Force-SFOR) bağlı Fransız komandoları tarafından yakalanabilmiştir.⁵⁷ Stabilizasyon Gücü'nün bütünüyle BM denetimi altında olmamasına rağmen bir Güvenlik Konseyi kararı ile yetkilendirildiği, kararın sadece Statü'ye taraf olmayan devletlerin vatandaşlarına uygulandığı belirtilmektedir.⁵⁸

Kuruluşundan sonraki iki sene boyunca Mahkeme hiçbir zanlıyı yargılayamamıştır çünkü zanlılardan hiçbiri Mahkeme'ye nakledilememiştir. Bosna'da işlenen savaş suçlarının en önemli elebaşlarından olan Tadic bile 1994 yılında Almanya'da tutuklanmasına rağmen ancak 1995 yılında Lahey'deki Mahkeme'ye

⁵³ A.g.e.,189-190.

⁵⁴ A.g.e.,191.

⁵⁵ Susan W. Tiefenbrun, "The Paradox of International Adjudication: Developments in the International Criminal Tribunals for the Former Yugoslavia and Rwanda, the World Court, and the International Criminal Court," *North Carolina Journal of International Law & Commercial Regulation* 25, No.3 (2000):555.

⁵⁶ A.g.e.,556.

⁵⁷ Payam Akhavan, "Beyond Impunity: Can International Criminal Justice Prevent Future Atrocities?" *American Journal of International Law* 95, No.1, (2001): 8.

⁵⁸ William A. Schabas, *An Introduction to the International Criminal Court*, (Cambridge University Press, 2007), 169.

teslim edilmiştir.⁵⁹ Boş geçen birkaç yılın ardından ise kısmi de olsa bazı sonuçlar elde edilmeye başlanmıştır. Kendiliğinden teslim olan zanlılar bir yana, özellikle bazı devletlerin – Almanya, Avusturya gibi –zanlıları Mahkeme’ye teslim etmede fazla tereddüt göstermemiş olmaları Mahkeme’nin yargılamalara başlamasına yardımcı olmuştur. Burada dikkat edilmesi gereken nokta bu transferlerde BM’nin herhangi bir rolünün olmamasıdır. Zanlıları teslim eden devletler, ilgili karar ve uluslararası hukuk kurallarına bağlı yükümlülükleri dolayısıyla değil daha çok bir devlet politikası sonucunda böyle bir tutum izlemiştir.⁶⁰

Büyük umutlarla kurulmuş olmasına karşın Mahkeme asıl sorumluluğu olan suçluların çoğunu yargılamada başarılı olamamıştır. Devletlerin işbirliği yapmaması ve zanlıları teslim etmemesi nedeni ile Mahkeme sadece “küçük balıkları” yargılayabilmiştir.⁶¹ Örneğin Hırvatistan, Mahkeme tarafından aranan zanlıları teslim etmek için çaba gösterirken Sırbistan arananlar listesindeki zanlıları tutuklamak için bile herhangi bir girişimde bulunmamıştır.⁶² Mahkeme’nin önüne sadece az sayıda zanlının çıkarılmış olması Kosova’da Bosna’dakilere benzer vahşetlere yol açmıştır. Bazı devletler zanlıları teslim etmeye yanaşmadığı gibi kendileri de yargılamaktan kaçınmıştır.⁶³

Mahkeme’nin yetkisi zaman ve mekana bağlı olarak sınırlıdır. Mahkeme’nin etkinliğinin 2012’den itibaren giderek azalması beklenmektedir. Mahkeme’nin kısa ömürlü olması ve sadece ağır suçlarda en çok sorumluluk sahibi olanları cezalandırması da bir başka eleştiri unsuru olarak karşımıza çıkmaktadır. Yugoslavya’daki savaş ve mezalim Mahkeme’nin kurulmasından sonra iki yılı aşkın süreyle devam etmiştir. Cezasız kalmanın önlenmesi adına, Mahkeme’nin de onayıyla Bosna Hersek, Temmuz 2002’de bir takım hukuki düzenlemeleri kabul etmiştir. Kurulan hukuki yapının cezai kısmında yer alan Savaş Suçları Komisyonu çerçevesinde, Mahkeme’den farklı olarak ağır suçların karara bağlanması ve kovuşturulması sınırlıdır. Üstelik yararı veya zararı tartışılmakla birlikte bu Komisyon’un Mahkeme’nin gözetiminde olmadığı belirtilmektedir.⁶⁴

2.2. Mahkeme’nin Katkıları ve Başarıları

Mahkeme özellikle suçluların yakalanması ve zanlıların adalete teslimi konusunda başarı gösterememişse de kovuşturulan zanlılar hakkında aldığı kararlar ve geliştirdiği içtihatlar ile uluslararası ceza hukukuna önemli katkılar sağlamıştır. Aslında bu noktada vurgulanması gereken zanlıların yakalanması ve adalete teslim edilmesi konusundaki zaafan Mahkeme’nin sorumlu tutulamayacağıdır. Yukarıda da belirtildiği gibi devletlerin işbirliği konusunda isteksiz davranmaları ama daha da önemlisi BM’nin işbirliği yapmayan devletlere yönelik herhangi bir yaptırım öngörmemesi bu zaafın en temel nedeni olarak gösterilebilir.

⁵⁹ Sean D. Murphy, “Progress and Jurisprudence of the International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia,” *American Journal of International Law*, Vol. 93 No. 1 (1999): 58.

⁶⁰ A.g.e., 59-60.

⁶¹ Tiefenbrun, “The Paradox of International Adjudication”, 570.

⁶² A.g.e., 571.

⁶³ A.g.e., s. 582.

⁶⁴ Cherif Bassiouni, “Crimes against Humanity, Historical Evolution and Contemporary Application”, (Cambridge University Press, 2011), 191, 230.

Mahkeme aslında yargılanması gereken zanlıların ancak çok küçük bir kısmını yargılayabilmiş olsa da kendisine ulaştırılan zanlıları yargılama konusunda önemli başarılar elde etmiştir. Özellikle tecavüzün sistemli bir şekilde Sırplar tarafından kullanılmasını dikkate alan Mahkeme, Tadic kararında tecavüzü insanlığa karşı suçlar kategorisinde değerlendirmiştir.⁶⁵

Burada önemli bir ayrımı bir kez daha vurgulamak gereklidir. Mahkeme yargılamalar konusunda oldukça etkili olmuştur. Verdiği kararlar, uluslararası ceza hukukuna ve uluslararası insancıl hukuka önemli katkılar sağlamıştır. Ancak Mahkeme aslında yargılanması gereken çok sayıda zanlıyı yargılayamamıştır. Zira zanlıların Mahkeme önüne çıkarılması için gerekli çaba gösterilmemiştir.

Milosevic ve diğer savaş suçlularının yargılanması için kurulmuş olan Mahkeme özellikle uluslararası ceza hukukuna önemli katkılar sağlamıştır. Uluslararası insancıl hukukun temel kavramlarını açıklığa kavuşturan ve geliştiren Mahkeme, uluslararası ve uluslararası olmayan silahlı çatışmalara uygulanabilir uluslararası hukuk kuralları ayrımını yumuşatarak yerel nitelikte de olsa silahlı çatışmalara uluslararası kuralların uygulanabilmesinin yolunu açmıştır.⁶⁶

Mahkeme Milosevic'i yargılayan bir yargı kurumu olarak ün kazanmış ve popüler hale gelmiştir. Ancak unutulmamalıdır ki, Milosevic'in Mahkeme'ye teslim edilmesi daha önceden kurulan mekanizma sayesinde değil, yoğun bir uluslararası baskı sonrasında gelmiştir. Yoksa ne Mahkeme Statüsü'nde ne de ilgili BM Güvenlik Konseyi kararlarında haklarında yargılama emri çıkartılan ya da Mahkeme savcısı tarafından kovuşturulan zanlıların Mahkeme önünde yargılanma amacı ile çıkarılmasını sağlayacak herhangi somut bir mekanizma belirtilmemiştir. Her ne kadar Mahkeme Statüsü devletlerin işbirliği yapmasını istiyorsa da bu çerçevede belirlenmiş herhangi bir mekanizma olmadığı için genelde Sırplar, haklarında iddianame düzenlenmiş zanlıları Mahkeme'ye teslim etmemekte ısrar etmişlerdir.⁶⁷

Ünlü uluslararası ceza hukukçusu Theodor Meron'a göre eski Yugoslavya için kurulan savaş suçları Mahkemesi'nin uluslararası hukukun gelişimine yaptığı en önemli katkı, taraf olsun olmasın bütün devletlerin uymakla yükümlü olduğu teamül hukuku olarak Cenevre Sözleşmeleri'ne atıf ve vurgu yapmış olmasıdır.⁶⁸ Meron'a göre Mahkeme'nin bir başka önemli katkısı ise Bosna'daki çatışmaları uluslararası barış ve istikrara tehdit olarak gören BM Güvenlik Konseyi'nin bu gözlemine binaen kurulmuş olmasıdır. Buna göre, aslında ilk bakışta yerel gibi gözükken çatışma bazı faktörlerin de etkisi ile uluslararası kabul edilmiş, bu da Mahkeme yargısının içeriğini ve çatışmalara uygulanacak hukuk kurallarını önemli ölçüde etkilemiştir.⁶⁹

"İnsanlığa karşı suçlar" gibi aslında tanımı oldukça zor olabilecek bir kavrama Mahkeme savcı ve yargıçları önemli bir işlerlik kazandırmışlardır. Mahkeme,

⁶⁵ A.g.e., 572-580.

⁶⁶ Jelena Pejic, "Accountability for International Crimes: From Conjecture to Reality," *International Review of Red Cross* 84, No.845 (2002):15.

⁶⁷ A.g.e., 18.

⁶⁸ Theodor Meron, "War Crimes in Yugoslavia and the Development of International Law," *American Journal of International Law* 88, No.1 (1994):79-80.

⁶⁹ A.g.e., 81-82.

içeriğinin nasıl belirleneceği aslında oldukça problemlili gözükken bu suç kapsamını nesnel ölçütler ile belirleme başarısı göstermiştir. Sonuç olarak “insanlığa karşı suçlar” kategorisi ahlaki ve etik tartışmaların alanından uluslararası ceza hukukunun alanına başarılı bir çalışmanın sonucunda taşınabilmiştir.⁷⁰

Daha genel ve teorik katkılarının yanında Mahkeme'nin pratikteki en önemli katkısı özellikle cinsel şiddet içeren suçlara yönelik tutumu olmuştur. Mahkeme'nin cinsel saldırı failleri aleyhine aldığı cesur kararlar sayesinde savaş zamanlarının en korumasız grupları arasında yer alan kadın ve kızlara yönelik ağır suçlar ilk kez böylesine ciddi bir şekilde yargılama konusu olmuştur.

Cinsel şiddet eski Yugoslavya topraklarındaki çatışmalar sırasında mağdurları aşışlamak, duygusal ve fiziksel olarak yıkıma uğratmak, karışıklık ve terör yaratmak, insanları kaçırmak ve istenmeyen insanların tamamen yok olmalarını sağlamak gibi amaçlar için sistematik olarak kullanılmıştır. Bu hareketlerin ve fiillerin amaç açısından bakıldıklarında soykırım motifi ile işlendikleri açıktır. Kadınlara yönelik cinsel şiddetin temelde Büyük Sırbistan'ı tesis etmek için sistemli bir etnik temizlik ya da soykırımın bir parçası olarak kullanıldığı gözlemlenmiştir.⁷¹

Yugoslavya'da Sırpolar tecavüzü birçok sebepten ötürü bir savaş aracı olarak kullanmışlardır. Burada temelde hem fiziksel hem de kültürel bir zarar vermeyi amaçlamışlardır. Kadın cinselliğine ve iffetine İslam'da atfedilen büyük önemi özellikle göz önünde bulunduran Sırpolar, sistematik tecavüzler ile Müslüman kadınları büyük bir utanç içinde bırakmayı hedeflemişlerdir. Ayrıca tecavüze uğrayan kadınların özellikle geleneksel yapının baskın olduğu topluluklarda dışlanacağı düşüncesi de Sırpoları tecavüzlere yönelmiştir. Zira arzu edilen ihtimalin gerçekleşmesi durumunda Müslümanlar arasında evlilikler ve dolayısıyla da doğumlar hızla azalacaktır.⁷²

Benzer şekilde, fiziksel şiddet nedeni ile travma yaşayan kadınların da travma döneminde cinsel aktiviteden kaçınacakları, bunun da doğurganlığı düşüreceği planlanmıştır.⁷³ Böylece tecavüz failleri, aslında sonuçları uzunca bir süre sonra görülebilecek bir soykırımı sistematik ve planlı bir şekilde uygulamaya koymak istemişlerdir.⁷⁴ Bu çerçevede Sırpoların kullandığı en önemli yöntem “zorla hamilelik” (forced pregnancy) yöntemi olmuştur. Zorla hamilelik ya tecavüz ya da tıbbi yöntemler ile uygulanmıştır. Hamileliğin kesinleşmesinden sonra mağdur, hamileliğin ileri bir aşamasına kadar failler tarafından alıkonulmaktadır. Burada temel amaç, Müslüman nüfusun yapısını değiştirmektir.⁷⁵

Mahkeme bu suçların faillerine yönelik oldukça önemli kararlar almıştır. Çok sayıda akademik çalışmaya konu olan ve savaş ya da barış zamanlarında işlenen

⁷⁰ Guenael Mettraux, “Crimes Against Humanity in the Jurisprudence of the International Criminal Tribunals for the Former Yugoslavia and for Rwanda,” *Harvard International Law Journal* 43, No.1 (2002): 315.

⁷¹ Jonathan M. H. Short, “Sexual Violence as Genocide: The Developing Law of the International Criminal Tribunals and the International Criminal Court,” *Michigan Journal of Race & Law* 8, No.3 (2003): 505.

⁷² A.g.e., 509-510.

⁷³ A.g.e., 511.

⁷⁴ A.g.e., 512.

⁷⁵ A.g.e., 513.

cinsel saldırı suçları ile değerlendirmelerde sıklıkla atıfta bulunulan kararları ile Mahkeme uluslararası ceza hukukunun uzun süre ihmal edilmiş bu eksikliğini giderme yönünde önemli adımlar atmıştır. Mahkeme'nin Tadic kararı, özellikle cinsel saldırı suçlarının uluslararasılaştırılması ve bu çerçevede kovuşturulabilir suçlar kapsamına alınması açısından büyük önem taşır. İlk haline göre önemli sayılabilecek değişiklikler içeren Tadic iddianamesi cinsel şiddete spesifik referanslar yapmıştır.⁷⁶

Dusko Tadic, çok sayıda Bosnalı Müslümanın öldürülmesinden ve bir kampta yaklaşık kırk kadının sistematik bir şekilde tecavüze ve cinsel şiddete uğramasından birinci derecede sorumlu tutulmuştur.⁷⁷ Örneğin Omarska Kampı'nda Bosnalı Müslüman kadınlar günlerce tecavüze maruz kalmıştır. Tadic'e karşı yöneltilen ve şahit ve mağdurlar tarafından teyit edilen resmi suçlamalarda kadınların kampta alıkonuldukları ve özellikle geceleri tecavüze uğradıkları belirtilmektedir. Akşamları kampa gelen Sırp askerlerin kamptaki kızlara ve kadınlara tecavüz ettiklerinin ifade edildiği resmi belgelerde 12 yaşındaki kız çocuklarının bile aynı cinsel şiddete maruz kaldığının altı çizilmiştir.⁷⁸ Aynı kampta sürekli tecavüze uğrayan Suada Ramic isimli Müslüman bir kadın, savaş bittikten sonra bile kalıcı tıbbi ve fiziksel hasarlar ile baş etmek zorunda kalmıştır.⁷⁹

Mahkeme'nin özellikle Tadic kararı, bir iç çatışmada bile olsa işlenmiş olan savaş suçlarının suç olma vasfının uluslararası bir mahkeme tarafından tanınmış olması açısından oldukça önemlidir.⁸⁰ Tadic davasını izleyen davalarda Mahkeme eski Yugoslavya'da işlenen tecavüz suçlarını hem tecavüz hem de kadınlara karşı cinsel şiddet bağlamında ele almıştır.⁸¹

Mahkeme Statüsü özellikle kadınlara yönelik şiddet konusunda önemli hükümler içermektedir. Ancak burada önemli olan uygulamada –yani yargılamada – Mahkeme'nin Statü'deki hükmü nasıl yorumladığı ve bu yorumu hangi etkilerle yaptığıdır. Mahkeme'nin Statü'yü mağdurlar lehine yorumlamasında devletlerin ya da BM'nin değil, sivil toplumların önemli bir rolü olmuştur. Köleleştirme (enslavement) fiilini insanlığa karşı suçlar kategorisinde kabul eden Mahkeme, Savcı vs. Kunarac, Kovac, Vukovic (Foca) davasında zanlıları köleleştirme suçlaması ile yargılamıştır. Bu davada Mahkeme köleleştirmenin süresini dikkate almamıştır.⁸²

Yine Mahkeme, çoğu kere tecavüzü işkence fiili ile birlikte değerlendirme yoluna giderek zanlının daha ağır ceza almasını amaçlamıştır. Yukarıda verilen Foca davası örneğinde Mahkeme yine çok yerinde bir kararla işkencenin resmi bir görev-

⁷⁶ Kelly D. Askin, "Sexual Violence in Decisions and Indictments of the Yugoslav and Rwandan Tribunals: Current Status," *American Journal of International Law*, Vol. 93 No. 1 (1999): 100.

⁷⁷ Marsha A. Freeman, "International Institutions and Gendered Justice," *Journal of International Affairs* 52, No.2 (1999):101.

⁷⁸ A. g. e., 102.

⁷⁹ A. g. e., 103.

⁸⁰ Pejic, "Accountability for International Crimes: From Conjecture to Reality", 17.

⁸¹ Rhonda Copelon, "Gender Crimes as War Crimes: Integrating Crimes Against Women into International Criminal Law," *McGill Law Journal* 46, No.2 (2000): 232.

⁸² Angela M. Banks, *Overview of Sexual Violence and International Criminal Law*, (Laney: Women's Initiatives for Gender Justice, 2005), 14.

li tarafından yapılmış olmasının şart olmadığını belirtmiştir.⁸³ Bu davayı izleyen davalarda da aynı yorum benimsenmiş ve emir altında işkence yapmak geçerli ve kabul edilebilir bir mazeret olarak Mahkemece dikkate alınmamıştır.⁸⁴

Yukarıda sözü geçen davada, Mahkeme mağdurlara tecavüz eden Kunarac'ın ağır ruhsal ve bedensel tahribata neden olması nedeni ile aynı zamanda işkence suçunu işlediği sonucuna varmıştır.⁸⁵ Zanlılardan Vukovic'in ileri sürdüğü tecavüzlerin nefret ya da cinsel içerikli olmadığı bu nedenle işkence sayılamayacağı gerekçesi Mahkeme tarafından yine yerinde bir kararla reddedilmiştir. Burada Mahkeme fiilin güdüsünden çok şekline bakmış ve hükmünü buna göre vermiştir.⁸⁶ Yine zanlıların, mağdurların tecavüze yeterince direnmedikleri, dolayısıyla ilgili fiillerin Statü'de tanımlandığı şekli ile tecavüz sayılamayacağı iddialarını Mahkeme "gerçekler açısından saçma ve hukuken gerçek dışı" nitelemesiyle dikkate almamıştır.⁸⁷

Cinsel suçlar konusunda Mahkeme, Bosnalı askerlerin Celebici kampındaki esirlere yönelik cinsel sömürü ve işkence suçlamaları nedeniyle de kararlar vermiştir. Askerler savaş suçu ve dört Cenevre Sözleşmesi'nin ağır ihlali gerekçesiyle suçlanmıştır. Yargılama iki yıl sonra, Kasım 1998'de karara bağlanmıştır. Tüm bunların yanı sıra yargılama devam ederken, nöbetçi asker olan Hazim Delic kampdaki iki kadın esire yönelik işkence olarak tekrarlanan tecavüzden ve bu temelde Statü'nün 2. ve 3. maddelerinin ihhalinden suçlu bulunmuştur. Böylelikle tecavüz ilk kez bir işkence yöntemi olarak bir davada birincil suç sayılmıştır.⁸⁸

2.3. Mahkeme'nin Başarısında Sivil Toplumun Rolü

Mahkeme'nin bu başarılarında daha önce de değinildiği gibi BM'nin fazlaca bir katkısı yoktur. Gerek işlenen savaş suçları ile ilgili delillerin toplanmasında gerekse zanlıların en ağır cezaları almalarında –ve en önemlisi Mahkeme'nin uluslararası ceza hukukuna önemli katkılar yapmasında–devlet dışı aktörlerin oynadığı rol oldukça önemlidir. Sistematik tecavüzün Mahkeme tarafından bir savaş suçu olarak kabul edilmesi, tamamen insan hakları alanında çalışan sivil toplum örgütlerinin katkı ve çabalarının bir sonucudur. Başlangıçta söz konusu Mahkeme'yi kuran BM Güvenlik Konseyi kararı tecavüzü bir savaş suçu olarak tanımlamamıştır. Sivil toplum örgütlerinin liderliğini üstlendiği ve çok iyi organize edilmiş bir kampanyanın ardından tecavüz, Mahkeme'nin yargı yetkisine dâhil edilmiş ve tecavüz zanlıları savaş suçu işlemekten yargılanmışlardır.⁸⁹

Mahkeme'nin yargılamalardaki başarısı büyük ölçüde sivil toplum örgütlerinin çabalarına ve duyarlılıklarına bağlanabilir. Eski Yugoslavya'da işlenen savaş suçlarının faillerinin yargılanması için kurulan Mahkeme'nin özellikle kadınlara yö-

⁸³ A.g.e., 16.

⁸⁴ A.g.e., 17.

⁸⁵ A.g.e., 17.

⁸⁶ A.g.e., 19.

⁸⁷ A.g.e., 14.

⁸⁸ Alona Hagay-Frey, "Sex and Gender Crimes in the New International Law, Past, Present, Future", (Martinus Nijhoff Publisher, 2011), 90.

⁸⁹ Short, "Sexual Violence as Genocide", 528.

nelik suçlar ile ilgili almış olduğu ve uluslararası ceza hukukuna önemli katkılar sağlayan kararları büyük ölçüde sivil toplum örgütlerinin baskısı ve çalışmaları sonucunda alınmıştır.

Öncelikle kadın hakları grupları Mahkeme'ye özellikle kadın yargıçların seçilmesi için çaba göstermiştir. Kadın yargıçların kadınlara yönelik suçlar ile ilgili tutumları Mahkeme'nin kararlarına olumlu bir şekilde yansımıştır.⁹⁰ Mahkeme'nin cesur ve önemli kararlarından biri olan Tadic davasında başlangıçta hazırlanan iddianamede tecavüz ve cinsel suçlar arka planda kalmışken sivil toplum örgütleri yargılamalar sırasında Mahkeme'ye sundukları görüşler (amicus brief) ile yargılamaların seyrini değiştirmişlerdir.⁹¹ Sonuçta Tadic iddianamesine tecavüz suçu eklendiyse de kadın hakları grupları bununla yetinmemiş ve cinsel şiddetin bir işkence şekli olarak iddianamede yer almasını hedeflemişlerdir.⁹²

Duruşmalar boyunca özellikle cinsel şiddet içeren diğer davalarda da sivil toplum örgütleri büyük katkılar sağlamıştır. Davalara özel bir katılım şekli (amicus curiae) ile katkıda bulunmaya hakları olan örgütler çok sayıda yazılı ve sözlü görüş sunmuşlardır.⁹³

3. GENEL DEĞERLENDİRME

Bosna'da 1990'lı yılların başında meydana gelen iç savaş sırasında işlenen savaş suçlarına ve katliamlara karşı Birleşmiş Milletler sistemi etkili bir tutum benimseyememiştir. İkinci Dünya Savaşı sonrası kurulan ve Soğuk Savaş'ın sona ermesinden sonra birkaç önemli sınavdan geçen BM sistemi, Bosna'da büyük bir hayal kırıklığı yaşatmıştır. Uluslararası düzenin önemli aktörleri eski Yugoslavya topraklarındaki soykırım ve diğer suçları uzunca bir süre seyretmekle yetinmişlerdir. Örneğin BM ve AB, Bosna'daki soykırım konusunda etkili bir tutum benimseyememiştir. Bunun en temel nedeni olarak büyük güçlerin askeri müdahale seçeneğini dikkate almamış olmasıdır. Bassiouni'ye göre gerek BM gerekse AB yetkilileri, askeri seçeneğin masada olmadığı bir ortamda çatışan taraflara etkili bir teklif götürememişlerdir.⁹⁴

Özellikle BM çatışmanın sona ermesinde ve suçluların kovuşturulmasında önemli bir rol oynamadığı gibi çoğu kere engelleyici bir tutum benimsemiştir. Etkin bir tutum alamamanın ötesinde iç savaş sırasında işlenen suçlar ile ilgili delillerin toplanmasına bile katkıda bulunmaktan kaçınan BM, özellikle gönüllü katkılar ile sürdürülen çalışmalara da dolaylı ama etkin önlemler ile sekte vurmaya çalışmıştır. Ancak özellikle sivil toplum örgütleri ve bu örgütlerde görev alan gönüllüler savaş suçları ile ilgili önemli deliller toplamış, toplanan bu deliller sonradan kurulan mahkemede zanlıların mahkûm edilmelerinde önemli bir işlev görmüştür.

BM'nin zoraki kurduğu ancak gönüllü katkıları ile faaliyet gösteren Uzmanlar Komisyonu tam otuz beş saha araştırması yapmıştır. Araştırmalarında toplu mezarların kazılması da dâhil olmak üzere detaylı yöntemler kullanmıştır. Komis-

⁹⁰ Copelon, "Gender Crimes as War Crimes", 229.

⁹¹ A.g.e., 230.

⁹² A.g.e., 231.

⁹³ Murphy, "Progress and Jurisprudence of the International Criminal Tribunal", 78-79.

⁹⁴ Bassiouni, "From Versailles to Rwanda", 41.

yon ayrıca dünyanın en büyük ve geniş tecavüz araştırması ve soruşturmasını da yürütmüştür. Bu saha araştırmalarına katılanların büyük bir kısmı gönüllülerden oluşmuştur. Komisyonun çalışmalarındaki başarı artık büyük güçlerin siyasi önceliklerini tehdit eder hale gelmiştir. Her ne kadar basının savaşla ilgili rapor ve haberleri ihmal edilebilmiş ise de Komisyon'un çalışmaları gerçekten de savaşta işlenen korkunç suçların boyutunu ortaya koymaya başlamıştı.⁹⁵

Richard Goldstone'un mahkemenin savcısı olarak atanmasının geciktirilmesi de tamamen siyasi bir girişimdir. Burada asıl amaç, Uzmanlar Komisyonu'nun topladığı delillerin ve hazırladığı raporların savcının eline geçmesini önlemektir. Bu çerçevede önce Komisyon'un çalışmaları belirlenen tarihten önce durdurulmuş, Komisyon'un görevine resmen son verilmiş ve bu arada da savcının ataması geciktirilmiştir. Ancak bütün bu engellemelere rağmen Komisyon başkanı Bassiouni ve Goldstone kendi kişisel çabaları ile iletişime geçerek zanlılar hakkında işlem başlatılmasını sağlamışlardır.⁹⁶

Mahkeme yargılamalarındaki başarı da büyük ölçüde sivil toplum örgütlerinin katkısına bağlanabilir. Delillerin toplanmasında önemli roller üstlenen sivil toplum örgütleri, mahkemenin işlevsel bir kurum haline gelmesinde etkin bir tutum benimsemiş ve duruşmalar sırasında aktif katkılarda bulunmuştur. Bu katkıları sonucunda da mahkeme, uluslararası ceza hukukunda öncü sayılabilecek kararlara imza atabilmiştir.

---

⁹⁵ A.g.e., 41.

⁹⁶ A.g.e., 45-46.

KAYNAKÇA

Akhavan, P. "Beyond Impunity: Can International Criminal Justice Prevent Future Atrocities?" *American Journal of International Law* 95, No. 1 (2001): 7-31.

Aldrich, G. H. "Jurisdiction of the International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia." *American Journal of International Law* 90, No. 1 (1996): 64-69.

Arbour, L. "The International Tribunals for Serious Violations of International Humanitarian Law in the Former Yugoslavia and Rwanda." *Mc Gill Law Journal* 46, No. 1 (2000):195-201.

Arbour, L. & Neier, A., "History and Future of the International Criminal Tribunals for the Former Yugoslavia and Rwanda." *American University International Law Review* 13, No. 6 (1998):1495-1508.

Askin, K. D. "Sexual Violence in Decisions and Indictments of the Yugoslav and Rwandan Tribunals: Current Status." *American Journal of International Law* 93, No. 1 (1999): 97-123.

Banks, A. M. *Overview of Sexual Violence and International Criminal Law*. Lahey: Women's Initiatives for Gender Justice, 2005. Bassiouni, C. *Crimes Against Humanity, Historical Evolution and Contemporary Application*. Cambridge University Press, 2011.

Bassiouni, C. "From Versailles to Rwanda in Seventy-Five Years: The Need to Establish a Permanent International Criminal Court." *Harvard Human Rights Journal* 40 (1997): 11-62

Bassiouni, M. ve Manikas, P., *The Law of the International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia*. NY: Transnational Publishers, 1996.

Bergsmo, M., "International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia: Recent Developments." *Human Rights Law Journal* 15 (1994): 405-409.

Copelon, R. "Gender Crimes as War Crimes: Integrating Crimes Against Women into International Criminal Law." *McGill Law Journal* 46, No. 2 (2000): 217-240.

M. A. "International Institutions and Gendered Justice." *Journal of International Affairs* 52, No. 2 (1999): 513-532.

Hagay-Frey, A. *Sex and Gender Crimes in the New International Law, Past, Present, Future*. Leiden: Martinus Nijhoff Publisher, 2011.

MacPherson, B. F., "Building an International Criminal Court for the 21st Century." *Connecticut Journal of International Law* 13, No. 1 (1998):1-60

Meron, T., "War Crimes in Yugoslavia and the Development of International Law." *American Journal of International Law* 88, 1 (1994): 78-87.

Mettraux, G., "Crimes Against Humanity in the Jurisprudence of the International Criminal Tribunals for the Former Yugoslavia and for Rwanda." *Harvard International Law Journal* 43, No. 1 (2002): 237-316.

Murphy, S. D., "Progress and Jurisprudence of the International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia." *American Journal of International Law* 93, No. 1 (1999):57-97. Pejic, J., "Accountability for International Crimes: From Conjecture to Reality." *International Review of Red Cross* 84, No. 845 (2002):13-33.

Schabas, W. A., *An Introduction to the International Criminal Court*. Cambridge: Cambridge University Press, 2007. Short, J. M., "Sexual Violence as Genocide: The Developing Law of the International Criminal Court." *Michigan Journal of Race & Law* 8, No. 3 (2003): 503-526.

Smidt, M. L., "The International Criminal Court: An Effective Means of Deterrence?" *Military Law Review* 167, No.1 (2001): 156-240.

Taşdemir, F., *Uluslararası Nitelikte Olmayan Silahlı Çatışmalar Hukuku*. Ankara: Adalet Yayınevi, 2009.

Tiefenbrun, S. W., "The Paradox of International Adjudication: Developments in the International Criminal Tribunals for the Former Yugoslavia and Rwanda, the World Court, and the International Criminal Court." *North Carolina Journal of International Law & Commercial Regulation* 25, No.3 (2000):552-576

Resmi belgeler

BM Güvenlik Konseyi Kararı S/RES/713 (1991).

BM Güvelik Konseyi Kararı S/RES/764 (1992).

BM Güvenlik Konseyi Kararı S/RES/771 (1992).

BM Güvenlik Konseyi Kararı S/RES/780 (1992).

BM Güvenlik Konseyi Kararı S/RES/808 (1993).

BM Güvenlik Konseyi Kararı S/RES/827 (1993).

Final Report of the Commission of Experts Established pursuant to Security Council Resolution 780 (1992).

Interim Report of the Commission of Experts Established pursuant to Security Council Resolution 780 (1992).

Report of the Secretary-General pursuant to paragraph 2 of Security Council Resolution 808 (1993), U.N. Doc. S/25704 (1993).

The Statute of the International Tribunal, annexed to Report of the Secretary-General pursuant to paragraph 2 of Security Council Resolution 808 (1993).